

Horváth Róbert

HAMVAS BÉLA ÉS A BAKONY

Ajkai Századok. Ajkai helytörténeti folyóirat XVIII. évf. 19. sz. (2025. november) 56–58. o.

Hamvas Béla a huszadik század egyik legműveltebb magyar szerzője volt, aki számos nyugati szerző és író művei mellett több keleti szentiratot is megismertetett hazánkban. Mindemellett a magyar esszéírás és modern regény mestere. Már csupán e tények miatt érdemes megvizsgálni, hogy mit írt, hogyan vélekedett szűkebb pátriánkról, a Bakonyról. A téma fő forrása a „Bakony” című, vélhetően 1936-ban írt esszéje, amely előbb angol nyelven jelent meg, utána magyarul.¹

Hamvas több tekintetben romantikusan közelítette meg tájegységünket. Számára a Bakony „mitosz”, „vad és elementáris őstermészet”, „félelmetesen eltévelyítő” erők lakhelye, „vad és pogány föld”.² A farkasok, a betyárok, valamint a duhajság kiemelése mellett felbukkan írásában a „Nibelung-erdő”, a „thüringiai erdők” párhuzama, Mátyás király és Kinizsi Pál alakja is.

Túllép azonban az ifjonti és romantikus felfogáson, amikor ellentétes minőségeket együtt látva ír a Bakony egyes tájairól: „szépség, erő, nyugalom, fenség és változatosság”; „a fenség és báj, a nagyszerűség és változatosság harmóniája, valami, ami zord és kemény, vad és elementáris, ugyanakkor finom és kedves, vonzó és derült”; „virágos nyugalomával, sugárzó üdeségével, friss harmóniájával olyan édes és mosolygó derűt áraszt, mintha nem a földön volna”; „[néhány emberben] megtaláltam egyes bakonyi vonást: a vadságot és enyhiséget együtt, a komolyságot és a mosolyt, az erőt és a bájot.”³ Utóbbiak – a lázadó magyar karakter mellett – kimondottan jellemzőek Ajkára és a Bakonyon belül fellelhető „dél-nyugati géniuszra”, amire még visszatérünk. „Ennek a tájnak van fantáziája.”⁴

Hogy Hamvas Béla nem csupán romantikusan és idealizálva, hanem egyszerre reálisan és mélyen közelítette meg a Bakonyt, jól látszik már az alaptényből, hogy sokat járt ide. Legrészletesebb átfogó monográfiája, Darabos Pál szerint: „A Bakony Hamvas kedvenc kirándulólhelyei közé tartozott, ahol a húszas és a harmincas években sokszor megfordult.”⁵ Nem tudjuk, pontosan hányszor és mikor. Témánk fő forrásából annyit

¹ Kiadásai időrendben: Béla Hamvas: *The Bakony*. *The Hungarian Quarterly* (Budapest), 3. évf. (1937) 1. sz. (március) 98–107. o. Online: <https://counter-currents.com/2022/06/the-bakony>. A magyar változat teljesebb az angolnál: Hamvas Béla: *Bakony*. *Napkelet* (Budapest), 15. évf. (1937) 6. sz. (június) 371–379. o. Online: <https://docplayer.hu/45954095-Irta-hamvas-bela-26.html>. Hamvas Béla: *Bakony*. In uó: *A magyar Hüperion és más magyar vonatkozású esszék*. Szerk. Dúl Antal. H. n., é. n., Medio /Hamvas Béla művei 16/, 177–199. o. Hamvas Béla: *Bakony*. In uó: *Öt géniusz. Válogatott esszék*. Szerk. Szócs Géza, Palkovics Tibor és Szakács Gábor. Budapest, 2015, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó /Nemzeti Könyvtár 47/, 275–286. o. Írásunkban az utóbbi kiadást idézzük.

² Hamvas Béla: *Bakony*. In uó: *Öt géniusz. Válogatott esszék*. Id. kiad. 275. és 281. o.

³ Uo. 277., 280. és 282. o.

⁴ Uo. 278. o.

⁵ Darabos Pál: *Hamvas Béla. Egy életmű fiziológiája*. II. köt. Budapest, 2002, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet /Sziget sorozat/, 336–337. o.

derül ki csupán, hogy „Ezerkilencszáz húsz júliusának közepén” – huszonhárom évesen – farkasok kergették fel egy fára a Kab-hegyen, és valamikor 1935 (esetleg 1936) folyamán visszatért arra a helyre. Egyhetes vándorlást ír le az utóbbi kapcsán, de elképzelhető, hogy több bakonyi kirándulása emlékéből szötte a hivatkozott esszét.

Vonattal ment Várpalotáig, vélhetően Budapestről. Várpalotáról először a Bátorkő (Pusztapalota) felé tartott. Elérte Márkus Szekrényét (Kőkunyhó), majd Tés felé vette az irányt. Annak környékén lelte meg a számára Böcklin *Gefilde der Seligen* (Az üdvözültek ligete) című [festményéhez](#) hasonlító „Boldogok ligetét”, aminek kapcsán a Bakonyról immár úgy ír, hogy bizonyos régiói a dél-nyugati helyszellemmel érintkeznek. A Római-fürdőn át Bakonyánára ment. Itt konkrét vándorútját illetően némiképp elveszítjük a fonalat, mert a következőkben Szentgált és Bakonybél említ, majd Magyar- és Németpolányt egymondatban. Szóba hozza a „Bakony két nagy hegyláncát elválasztó termékeny és gazdag völgyet”, „amelyen a hegységet átszelő vasút is halad dél felé”: Bándot, Márkót, Herendet és Városlődöt.⁶ Nem tudjuk, hol és hogyan hatolt át az Északi-Bakonyból a Délibe, mivel Úrkút után újra az északabbra fekvő Kőrös-hegyről ír, ahol a bakonyi betyárokról és a duhajságról elmélkedett. Mindenesetre eléri a Kab-hegyet délebbre, megtalálja a fát, amelyre tizenöt évvel korábban farkasok elől mászott, és Nagyvázsony felé ereszkedik le. „A Csinger-völgyön akartam végigjönni, de a zajos bánya csakhamar elvette a kedvemem.”⁷ Ez Hamvas egyetlen Ajkával kapcsolatos utalása, de láthatóan ismerte a környéket.

Mit tanulhatunk ebből az írásból a szülőföldünk szeretetén és lokálpatriotizmusunk igazolásán túl? Az esszé több szempontból *Az öt géniusz földje* (1940) és *Az öt géniusz* (1959) című munkái előzménye, amelyekben az eltérő magyar kulturális szférákra és helyszellemekre vonatkozó elméletét kifejtette.⁸ Hamvas igazságtalannak tartotta, hogy a magyarságot – szociológiai, antropológiai és történelmi szempontból gyakran egyaránt – általában az „alföldi típussal” azonosítják. A Bakonyról szóló írásban fogalmazta meg: volt olyan is, hogy „erdei magyar”. Amikor ott túrázott, e típus már nem létezett, de nyomait még tapasztalta: „a bakonyi, az erdei magyar, még mielőtt bevonulhatott volna a történetbe és az irodalomba, elkallódott. Két generációval ezelőtt, ha nem is volt nagyon gyakori, még megvolt ez az erdei magyar, mint emberfaj, mint határozott típus, vad és pogány, akit nem lehet megszelídíteni, legfeljebb elpusztítani. Itt-ott van feljegyzés róla,

⁶ Utóbbi három a lenyűgöző Veszprém–Ajka vasútszakasz állomáshelyei.

⁷ Hamvas Béla: Bakony. In uő: *Öt géniusz. Válogatott esszék*. Id. kiad. 285. o.

⁸ Kiadásuk időrendben: Hamvas Béla: *Az öt géniusz*. Bern, 1985, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Hamvas Béla: *Az öt géniusz. A bor filozófiája*. H. n., é. n., *Életünk Szerkesztőség – Magyar Írók Szövetsége Nyugat-Magyarországi Csoport /Életünk könyvek/*. Hamvas Béla: *Az öt géniusz*. In uő: *A magyar Hüperion és más magyar vonatkozású esszék*. Szerk. Dúl Antal. H. n., é. n., Medio /Hamvas Béla művei 16/, 7–175. o. Hamvas Béla: *Az öt géniusz földje*. Szerk. Palkovics Tibor és Várhegyi Miklós. H. n., 2021, Medio /Hamvas Béla kiskönyvtár/. Lásd még a következő két tanulmányát: Hamvas Béla: *Magyarország kulturális szférái*. In uő: *Közös életrend. Esszék, tanulmányok, előadások, hozzászólások III. (1940–1944)* Szerk. Palkovics Tibor és Várhegyi Miklós. H. n., 2019, Medio /Hamvas Béla művei 32/, 247–264. o. Hamvas Béla: *Dél és Nyugat Géniusza*. In uő: *Közös életrend. Esszék, tanulmányok, előadások, hozzászólások III. (1940–1944)* Id. kiad. 307–334. o.

különösen Eötvös Károlynál”. Túl szigorú Úrkút és a fentebb említett falvak németjeivel kapcsolatban, akiket tájidegeneknek tart, mivel akkoriban azt a nézetet vallotta, hogy betelepítésük okozta az „erdei magyar” eltűnését.⁹ Az „alföldi magyar” és az „erdei magyar” egymást kiegészítő párba állítása azonban mély gondolat, erősen megfontolandó. Két okból is. Ha elfogadjuk, hogy a betyárok jellemzőek a magyar néplélek némely sajátosságára, tételezni kell azt is, hogy két legfőbb életterük az egymástól igencsak eltérő Alföld és a Bakony volt. A másik – és fontosabb – ok, amiért Hamvas meglátását mélynek és megfontolandónak tartjuk, hogy a magyarság a mai napig „erdőjáró”. Mindenütt szeretik az erdőt, szeretnek túrázni, ám mi magyarok – beleértve az erdő- és vadgazdálkodást – talán kiemelkedően. Az erdők itt nem beláthatatlan magasságban, hanem elérhető közelségben vannak.

Tekintettel a svábok kultúraképző erejére, de magyarságunk szempontjából is jelentősek Hamvas Béla azon meglátásai, melyek a Bakony egyes részeit a dél-nyugati géniusszal hozzák kapcsolatba. Ennek fő területe, tájszimbóluma Kemenesalja volt a számára.¹⁰ Mi Ajkán különösképpen érezzük, hogy a Bakony „elíziumi ligeteiben” – az elementaritás és a szabadságvágy, a betyárok és az erdei magyarok mellett – mennyire jelen van a Dél és a Nyugat géniusza is a tájunkban és emberi minőségeinkben.

Ennek legjobb példája a Somló közelsége. Nemcsak magában áll a tájban, hegyként, hanem bizonyos módon egyesíti a magyarság minden géniuszt.¹¹ Amint Hamvas legismertebb könyvéből, *A bor filozófiájából* (1946) tudjuk, szerelmese volt a somlai bornak. Ezért is megdöbbenő, hogy csak egyszer járt ott. Ahogyan egy szombathelyi barátjának írta: „Egyetlenegyszer voltam a Somlón. Négynapos bakonyi kirándulásom végén értem oda, egy nyári délután és fölmentem a hegyre. Alig van szebb emlékem tájról és atmoszféráról. Magyarországról pedig egyáltalában nincs [szebb]. Somló számomra az ország legszebb helye, transzcendensül a legszebb, mindig rajongtam a somlói borért, most is érzem azt az ízt, amivel egy gazda akkor délután megkínált, mondván, »ez még az igazi, eredeti somlai szőlő bora«. Meg is mutatta a tőkét, nem vettem rajta észre semmi különöset, de úgy mondják, nem sok ilyen ősi tőke él már a hegyen. Csodáltam a hegy alakját, a morzsalékos bazaltot, amiben a szőlő terem, a tájat és azt a valamit, amit sehol másutt ebben az országban nem találtam, a derűs békét.” Még néhány évvel a halála előtt is így írt: „Ha látod a Somlót, nevében üdvözlöd, öreg, kopott vulkán, szívemhez nőtt.”¹²

Vajon, hogyan ismerhette Hamvas Béla ily mélyen a Bakonyt és a Somlót, nálunk lényegibb módon, akik oda születtünk? Ha végiggondoljuk az elmondottakat, már 1937-ben közölt esszéjében személyes példával jár elől a haza konkrét szeretetét

⁹ Hamvas Béla: Bakony. In uő: *Öt géniusz. Válogatott esszék*. Id. kiad. 280–282. o.

¹⁰ Vö. Hamvas Béla: Dél és Nyugat Géniusza. In uő: *Közös életrend. Esszék, tanulmányok, előadások, hozzászólások III. (1940–1944)* Id. kiad. 307–334. o.

¹¹ Bővebben lásd Horváth Róbert: Tájéként élni. *Ars Naturæ* (Szeged), X. évf. 19–20. sz. 44. o.

¹² Hamvas Béla: Levél Németh Ferencnek. Tiszapalkonya, 1960. augusztus 16. És Hamvas Béla: Levél Németh Ferencnek. H. n., 1965. augusztus 3. In uő: *Levelek. 1916–1968*. Szerk. Danyi Zoltán. H. n., 2011, Medio /Hamvas Béla művei 25/, 299–300. és 419. o.

illetően. Ezen belül az „erdei magyar” képével jelentősen árnyalja a magyarságról alkotott, javarészt későbbi tipológiákat. A Bakonyban is fellelhető dél-nyugati génius megpillantásaival – ahogy később öt géniust tételezve – nem megosztja, szétdarabolja, részeire szakítja (mint néhány fanatikus gondolta), hanem *kiteljesíti* a magyarságot. *Egyesíteni* kívánja egy ténylegesen szellemi módon.

*

Hamvas realitásérzéke mellett szólva – az írás elején említett romanticizmussal és idealizmussal szemben – álljon még itt egy szinte profetikus idézet: *„ahogy jövök az erdőnyiladékban felfelé [a Kab-hegyre], látom, hogy mind jobban pusztul az erdő is. Tizenöt évvel ezelőtt hatalmas bükk-törzsek állottak még itt. Ugyan kinek a szobáját melegítették? Már nincsenek sehol. Az úrkúti oldal még valahogy erdőszerű. A nagyóászsonyi oldal egyre szegényesebb, szürkébb, iparszerűbb. A fáról lerí, hogy már nem az ősi bakonyi, hanem úgynevezett haszonfa. (...) Ez a kép ma itt méltatlan a tájhoz és a földhöz. Mit csinálnak itt tulajdonképpen? Kivágják a nagy törzseket, aztán megvárják, amíg a bozót nő, azt megritkítják egyszer, megritkítják még egyszer, és harminc év múlva az erdőt újra kiirtják.”¹³*

1951 és 1953 között Hamvas Béla eltérő apokaliptikus körülmények között került vissza szeretett Bakonyába: szükségből Inotán dolgozott az Erőmű Beruházási Vállalat munkásaként.

Az írás eredetileg az Ajkai Századok XVIII. évf. 19. (2025. novemberi) számában jelent meg. A jelenlegi bővített változat.

¹³ Hamvas Béla: Bakony. In uó: *Öt génius. Válogatott esszék*. Id. kiad. 285–286. o.